

מחול כסיסמוגרף חברתי

גלוריה מטוס

במאמר זה אציג היבטים שונים של יחסי הגומלין בין מחול למיליה הסוציותרבותית שלו במגוון תרבויות ותקופות היסטוריות. בחרתי לעשות זאת באמצעות סדרה של מחקרים המציגים דוגמאות ממחול חברתי ומחול תיאטרוני בתרבויות שונות.

הרציונל בבחירת המחקרים היה להציג לא רק טווח של נושאים מעניינים ומרתקים, שהחוקרים התמודדו עמם, אלא גם לצורך המחשת מגוון הגישות המתודולוגיות שלהם. המחקרים חובקים את תחומי ההיסטוריה, האנתרופיה, הארכיאולוגיה, לימודי התרבות וניתוח הכוריאוגרפיה, ומציגים באופן כרונולוגי מ־1976 ועד 2009.

מטרת אסופת המחקרים, הפרוסים לאורך המאמר, לחשוף את הפוטנציאל האינהרנטי שבמחול לעסוק במגוון נושאים חברתיים, כגון: זהות סוציופוליטית, אירועים היסטוריים, פורטניות, חלוציות, פוליטיקה, דת, גבולות פיזיים ותרבותיים, משאבים כספיים, סטראוטיפים, גזענות, מגדר, ריטואל ולוקאליות. כל אחד מהמקרים מציג קול 'תרבותי ייחודי' באמצעות גישת החוקר, וכפי ש־Thomas מזהה, "הסוציולוגיה של המחול הבהירה לא רק כיצד המחול מובן כמאפיין של ההקשר הסוציותרבותי של יצירתו, אלא גם כיצד הוא מהווה מקור משמעותי להבנת הקשר הזה עצמו, באמצעות הרפלקסיביות שבו" (Thomas, 1995: 30).

מחקר ו - ייצוג של התנהגות אקספרסיבית סמלית ב־שאבתם מים

המחקר של גלרמן (Gellerman) (1976) מתמקד בריקוד החסידי של שלוש קהילות חסידיות בניו יורק, שנבחן כצורת "התנהגות אקספרסיבית", כ"צופן סימבולי" בחברה מסורתית מסוימת. מטרתה של גלרמן הייתה לערוך השוואה מבוקרת בין שלוש קבוצות נשים מקהילות של סטמר, בובוב ולובביץ' באמצעות ניתוח הריקוד ושאבתם מים כפי שהן ביצעו בחתונות חסידיות בברוקלין. מטרת המחקר היו לתאר את הביצוע, הסגנון החסידי הכללי של הנשים דרך מחקר פנים תרבותי ו"מאפייני המאגר התנועתי". כמו כן, להתמקד בהבדלים סגנוניים שונים הטבועים בשלוש תבניות הריקוד בשלוש הקהילות. כדי להמחיש כיצד ומדוע הבדלים פחות חשובים בסגנון עשויים להתפתח בתרבות החסידית בכלל. נוסף לכך, גלרמן מבקשת להראות את התרומה החשובה של Laban analysis ככלי מחקר, המפענח את המשמעות של בחירות תרבותיות אופייניות בתנועה, המוטמעות בפילוסופיה החברתית-דתית שבני הקהילות הללו חיים לפיהן.

אפשר לבדוק את ההבדלים מניתוח השוואתי בין שלוש הקבוצות הנבחרות הסגנוניים ואת המשמעויות ההבעתיות שלהם. ניתוח התנועה לפי לאבאן הובאו בחשבון מגוון של מרכיבים, כגון: מאמץ/צורה, שימוש בחלל, צעדים,

גישה מקצבית, זרימה, דינמיקה ותקשורת בין הרוקדות. הדבר נעשה כדי להציג את האפיונים ההתנהגותיים הזחים והשונים, המספקים רמזים חשובים להבנת הקשר של כל אחת מהקהילות החסידיות עם התנהגותן ההבעתית באמצעות התנועה, הנגלים בביצוע שאבתם מים בכל אחת משלוש הקהילות. השקפת עולמן של הקהילות מבטאת את האידאליים החסידיים של משמעת, פשטות, ענווה, מגדר, פילוסופיית חיים ואת הסדר המיסטי של הבריאה, הנתפסת כמעגל שלם המתחיל ומסתיים באלוהים.

גלרמן מזהה נקודות משותפות אצל הרוקדות בשלושת הקהילות, כמו התנהגות מכובדת ואיפוק, אשר באים לידי ביטוי דרך החזקת הראש, הטורסו ובמיוחד החזה. דגש על כבוד, משמעת ושליטה עצמית משתקפים באיכות השמירה על האנרגיה וזרימת הניתור. גלרמן מגלה גם הבדלים סגנוניים בעיקר במשמעות הבעתם.

נקודה מעניינת, שגלרמן מתארת, היא ההבדלים בשימוש המרחב התנועתי אשר נע בין שימוש מוגבל ביותר בקהילת סטמר למגוון מעט רחב יותר של צעדים ומחוות בזרועות בקהילת לובביץ', לשימוש הגדול של המרחב בקהילת בובוב. הגישה הקונסיסטנטית של חסידי סטמר כלפי הפרדה מהסביבה החיצונית והתעצמות ערכי הליבה החסידית, כגון צניעות וענווה, מתאימים לשימוש המוגבל בשטח הריקוד של נשות הקהילה. לעומתם, חסידי לובביץ' אינם מתנתקים מהסביבה, אלא מחפשים אינטראקציה פעילה תוך שמירה על הגבולות של מצוותיהם הדתיות. הם מתקשרים בביטחון ובחיבה עם הסביבה היהודית הלא חסידית במאמץ להפיץ את תורתם ולשתף את אמונתם עם אחרים. זו גישה התואמת ומשתקפת בניצול פתוח יותר של המרחב בריקוד הנשי. ניצול מרבי של המרחב בביצועיהן של נשות קהילת בובוב תואם להטפת רב הקהילה, המעניק ערך רב במיוחד להבעה באמצעות מוזיקה וריקודים ושם דגש על קשרים קהילתיים חמים עם הקהילה היהודית החיצונית.

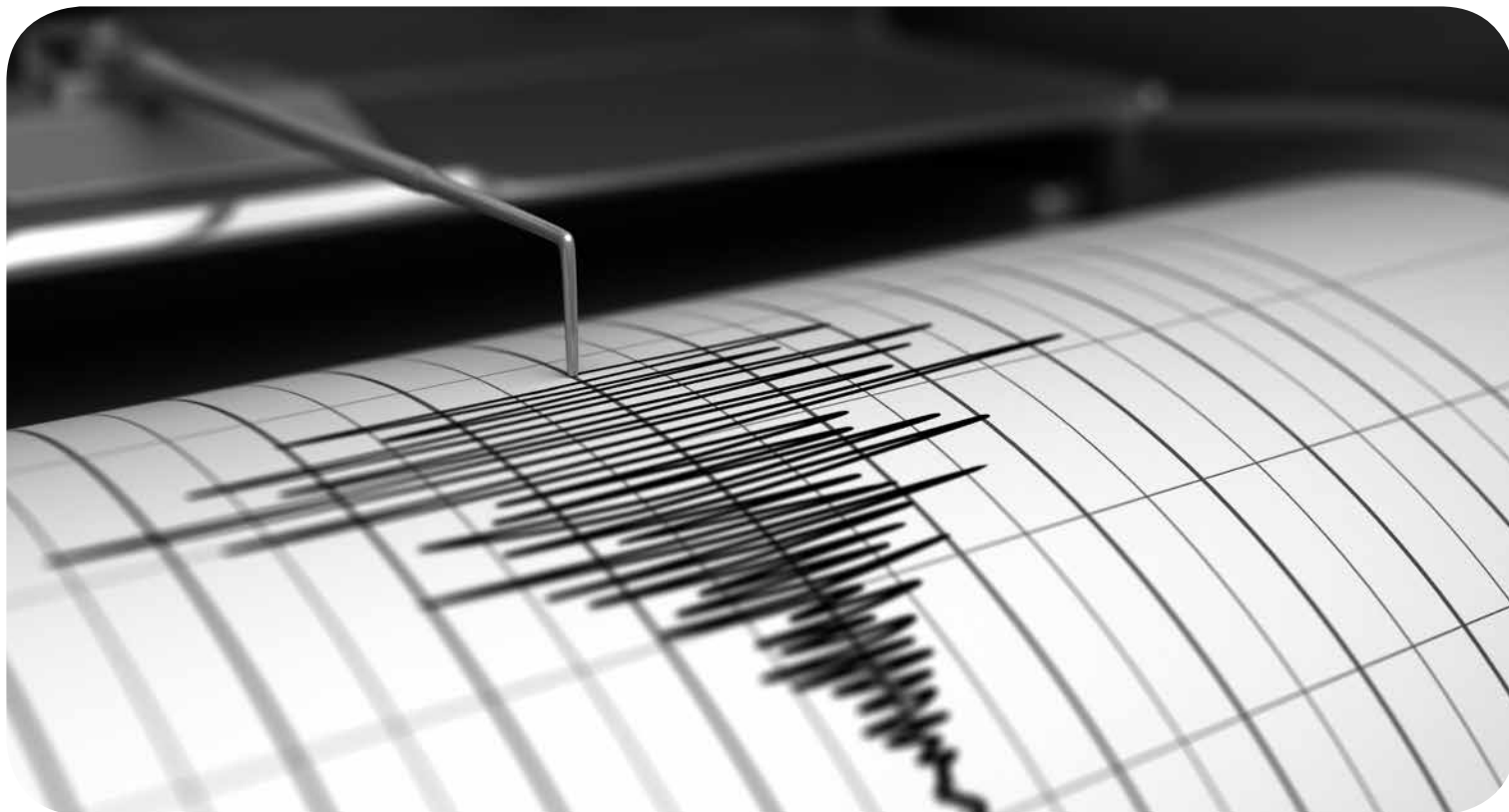
הדוגמאות שהובאו לעיל מתארות כיצד גלרמן משתמשת בשיטת ניתוח התנועה של לאבאן ככלי מחקר, על מנת ללמוד על דרך הביצוע של צעדי הריקוד שאבתם מים. היא מנתחת בעיקר את התנועה על מנת לקבל ידע ותובנות על כל אחת מהקהילות, באמצעות השוואה בין אופן ביצוען של הנשים הרוקדות. גלרמן מצביעה על קווי הדמיון והשוני בניתוח ריקודן ותורמת להבנת יחסי הגומלין בין החברה לבין הריקוד.

מחקר ו - המחול האפרו אמריקני והזהות הסוציו-פוליטית האמריקאית

במאמרה, "Katherine Dunham – Reflections on the Social and Political Context of Afro-American Dance", אשנברנר (Aschenbrenner, 1981) מתארת את פריצתו של המחול האפרו אמריקאי, הכרתו כצורה אמנותית והשפעתו על הזהות הסוציופוליטית האמריקאית. המחול האפרו אמריקאי משמש מאז היווצרו כביטוי אסתטי, אינטלקטואלי, רגשי ומהנה, כמו גם כאמצעי להפצת המודעות העצמית בקהילות השחורות ולעידודה. המחול האפרו אמריקאי גם סיפק דחף יצירתי למגוון צורות אמנות, וביניהן המחול המודרני, המוזיקה והתיאטרון. לפיכך התפתחה זהות תרבותית חזקה, כאשר המחול שימש כקטליזטור ומקור השראה בקרב התנועות החברתיות והפוליטיות השחורות.

אשנברנר מתארת את הניצול ואת הסטריאוטיפיזציה של הכישרון האפרו אמריקני וביטוי על הבמה. כמו כן, מציגה את הדוגמה של קתרין דנהאם, שפיתחה מסורות אמנותיות ושמרה עליהן למרות נציגי הממסד התרבותי, בין שתמכו בה, בין שניצלו אותה ובין שהתעלמו ממנה.

גישתה של דנהאם כלפי הקריירה האמנותית שלה שינתה את תגובת הביקורת ואת תגובת הקהל לגבי הדרך בה היה נהוג לתפוס את האמנות

צילום: Shutterstock

מחקר 100 - הפורטיניות והחלוציות האמריקאית בראי ניתוח הריקוד

בספרה, *Dance, Modernity and Culture*, תומס (Thomas, 1995) בוחנת את הקשר בין המחול המודרני האמריקאי לבין סביבתו החברתית. בניתוח יצירתה של גרהאם, *אביב בהרי אפלצ'ים* (1944), תומס מציגה תהליכים חברתיים שהתקיימו בחברה האמריקאית בין שתי מלחמות העולם. כמו כן, מתארת את הסוציולוגיה של המחול, וכך כתבה: "...המחול הוא עובדה חברתית, וככזה, הוא נוצר מתוך ובתוך מיליה חברתי מסוים, במספר מישרים שונים אך קשורים אלה באלה, הוא עוסק בחייה של תרבות" (Thomas, 1995: 23).

תומס מתארת את התפתחות המחול האמריקאי המודרני מתחילת המאה העשרים ובוחנת אותו מההיבט הסוציולוגי. בניתוחה ליצירה *אביב בהרי אפלצ'ים* היא מוכיחה כיצד הריקוד עשוי להציע תובנות תרבותיות-חברתיות.

הבלט הקלאסי, שפת התנועה המקודדת ששלטה בתחילת המאה העשרים, התפתח במאה ה-19 באירופה, ולכן לא התאים לצורות הביטוי, לסוגיות ולצרכי החברה האמריקאית בתחילת המאה העשרים. המצב הזה הוביל לתהליך טבעי של חקירה, חיפוש, אשר עמדו בראשו בעיקר נשים. המהפכניות דאנקן, פולר וסנט דניס, הבינו את הצורך העז למצוא שפת תנועה שתאפשר ביטוי אמנותי ותשחרר מהחוקים המאובנים והמגבילים, שהכתיב הבלט הקלאסי. הישגיהן השפיעו על הדור הבא של המודרניסטים, אשר המשיכו בחיפושיהם עד לגיבוש שפות תנועה חדשות. גרהם, המפרי, וידמן והולם, הבחינו בצרכים של החברה האמריקאית ועסקו בסוגיות, שעוררו בהם עניין, וכך פיתחו שפות מחול שנשאו תוכן אידיאלי.

באמצעות הניתוח הסוציולוגי-היסטורי, תומס הוכיחה שהמחול האמריקאי המודרני לא רק שיקף את התנאים החברתיים, שנגעו אליו בעת הופעתו, אלא אף השפיע עליהם. *באביב בהרי אפלצ'ים*, גרהאם הציגה אוצר תנועתי משולב ומיישמת בו את הטכניקה החדשנית שלה המורכבת ממחוות יומיומיות, כגון תפילה, הליכה וברכה, מה שמעניק לו ריאליזם ופשטות. הניתוח של תומס מבחין בתכונות חברתיות ומדגים

ואת המורשת התרבותית האפרו-אמריקאית. היא פיתחה מחול קומוניקטיבי ורב עוצמה, בעל משמעות פוליטית, וטיפחה את שורשיה האפרו-אמריקאים. דנהאם זיהתה את אופי התרבות והתאימה אותה באמצעות ניסיונה הרב, הידע והרעיונות שלה, וכך גילתה ש"המחול איננו טכניקה, אלא פעולה חברתית, ועליו להמשיך ולבטא את הלב ואת הנשמה של האדם וחיי החברתיים" (Aschenbrenner, 1981: 70). סיוריה של דנהאם באירופה בסוף שנות הארבעים ובתחילת שנות החמישים היו בעלי חשיבות רבה בשבילה, שכן בזכותם זכתה לאישור, להכרה ולתמיכה מסוימת מאינטלקטואלים לבנים ושחורים באירופה, דבר שלא זכתה לו בארה"ב (Burt, 2004).

אשנברנר מתארת את הניצול והסטראוטיפיזציה, שנמשכו כלפי הכישרון האפרו-אמריקאי וביצועיו על הבמה, בעוד שדנהאם נתקלה בגזענות למרות מחויבותה הנלהבת לאמנותה, לרקדניה, לתלמידיה ולקהלה. היא קראה תיגר על הכוחות שהתנגדו לזכויות האדם ועל מעשי העוול בכך שפיתחה מחול עצמתי, שחזר והתבטא בחברה ככלי בעל השפעה לשינוי מצבים סוציו-פוליטיים קיימים. הופעותיה של דנהאם תוארו גם כ"שיעורים בסוציולוגיה של התרבות האפרו-אמריקאית המודרנית ושל תולדותיה" (Burt, 2004: 100).

אשנברנר אינה מנתחת יצירות של דנהאם, אלא מציגה את ההשפעה של מסירותה על אמנותה ועל הקריירה שלה וכן משתמשת בראיות היסטוריות ובכתבות ביקורת, כדי לאשש את טיעוניה. כדוגמה מציגה את הקריירה המוצלחת של דנהאם בדיון שקיימה על המאבק נגד הדיכוי ועל המאמצים לזכות בשוויון זכויות. התגובות הסוציו-פוליטיות והיחס לאמנותה של דנהאם בארה"ב מבטאים את השפעתו של המחול האפרו-אמריקאי ומשקפים את כל הסוגיות החברתיות, הפוליטיות והגזעניות בתרבות, במקום ובזמן מסוים על כל גווניהן.

המחקר של אשנברנר על דנהאם תומך בטענה שקיימת פעולת גומלין בין החברה למחול שלה. כמו כן, מציג דוגמה מתועדת היטב, המתארת את השפעתה של דנהאם ואת כוחו של המחול האפרו-אמריקאי לשנות ולעצב את התודעה האנושית בתנאים עוינים וקיצוניים ולהוות מזור בתקופות משבר.

הניתוח של מרטין עוקב אחר הסוגיות הפוליטיות והחברתיות שהיצירה מתייחסת אליהן, כגון המוסר הציבורי, ההתנהגות הפרטית וסוגיות של חילוניות וקדושה בחברה האמריקאית בשנות השמונים של המאה העשרים. הוא מפריד בין רעיונות חברתיים לעניינים אסתטיים, וכך זוכה לתובנות על התרומה שמחול יכול להציע להבנת הפוליטיקה.

מרטין מפתח מודל ניתוחי מיוחד בגישתו לכריאוגרפיה *הסעודה האחרונה* של ג'ונס, בו מבחין בבעיות חברתיות/ פוליטיות, כגון גזענות, סקסיזם, הומופוביה, ניצול, זכויות אזרח והשגת שוויון זכויות. כמו כן, מתאר כיצד ג'ונס טווה זה אחר זה נרטיבים בדיוניים היסטוריים מתקופת מלחמת האזרחים ומתקופת המאבק על זכויות האזרח ביצירה, ומצטט את "יש לי חלום" של מרטין לותר קינג ב-1963 ואת *Dutchman*, המחזה השני במחלוקת של אמירי ברקה ב-1964.

מחקר V - סממנים יהודיים והמחול המודרני

הניתוח של ג'קסון (Jackson, 1999) ליצירה *העיררה שהכרתי* (1951) של הכוראוגרפית סופי מסלו מציג תיאור חמים ורך של חיי קהילה יהודית ברוסיה. במחול הנשים מכסות את עיניהן ומניעות את זרועותיהן בתנועות מעגליות כשהן מברכות על נרות השבת, והגברים מתפללים תוך כדי נדנד קדימה ואחורה. כך, מסלו, הכוראוגרפית היהודייה האמריקאית, מתארת את היהדות המסורתית בקהילה היהודית דתית. לעומת זאת, ג'קסון טוענת בניתוחה שהמחול משקף גם את ההשפעה של החברה האמריקאית בזמננו, את יחסה כלפי האינדיבידואליות, הביטוי העצמי וההומניזם החילוני. בשנות הארבעים והחמישים של המאה ה-20 עולם המחול (בעיקר המחול המודרני אשר נשים עמדו בראשו) תמך ונתן תוקף לביטוי הנשי, לאינדיבידואליזם, ליצירתיות ולאוניברסליות של התקשורת. היצירה של מסלו עוסקת בנקודת המפגש בין הקהילה היהודית לבין עולם המחול המודרני, "... אינטראקציה זו עם זה יצרה זהות יהודית אמריקאית חדשה, והרחיבה את נרטיב המחול המודרני הדומיננטי של אותה התקופה" (Jackson, 1999: 85).

הניתוח של ג'קסון מתאר את הנתב שהקהילה היהודית עברה בשנות הארבעים והחמישים של המאה העשרים, תהליך שסומן באמצעות שתי מגמות סותרות: מצד אחד, רצון לשמר את היהדות המסורתית של הקהילה הדתית, ומצד שני, הרצון להישאר נאמן לחברה האמריקאית התומכת והמעודדת ביטוי אישי והומניזם חילוני. השילוב בין שתי המגמות הללו הביא להתפתחות של פרספקטיבה וגישה חדשה בקהילה. זו יצרה דימויים טיפוסיים, מרוממי נפש, על-זמניים ורוחניים של היהודיות (Jewishness) ועם זאת, משוחררים מכל אסוציאציה שלילית של העולם הישן השייך לחיי המהגרים או ליהדות האורתודוקסית.

ג'קסון מזהה ביצירה את ההשפעה והתוצאה של שני תהליכים חברתיים, הנהגות האמריקאית היהודית החדשה והנרטיב של המחול המודרני יחד מתארים אתניות דרך מחול מודרני, "צורות חדשות של יהודיות מעוצבת על ידי אינדיבידואליות, ארטיסטיות ומודעות נשית" (Jackson, 1999: 92). הכוראוגרפיה של מסלו מבטאת את תשוקתה למצוא את מקומה בנופה של התרבות האמריקאית העכשווית על ידי סינתזה בין הפרט לכלל. להיות אמריקאית תוך שמירה על ייחודיותה של התרבות, הדת וההיסטוריה היהודית.

יישום האינטרטקסטואליות בניתוח של ג'קסון ליצירה *העיררה שהכרתי* עוזר בהבהרת נוכחותם של נושאים סותרים אלו ביצירה: מצד אחד, יש נרטיב של יהודיות הקשור לאמונות מסורתיות ולמנהגים, כפי שהקהילה מגדירה אותם. מצד שני, נמצאות המוסכמות של האישה האמריקאית בת זמננו ושל המחול כאמנות, אשר מניעים מבנים של סובייקטיביות יהודית אל עבר חופש אישי והרחק מהאמונות העתיקות.

כיצד, באמצעות הסימבוליות של התנועה באביב *בהרי האפלצ'ים*, נוצרת סדרה של משמעויות מתהוות, כגון הפורטיטיות האמריקאית והאינטרפרטציה התרבותית שלה בתולדות ארה"ב. בניתוחה, תומס שמה דגש על יכולתה של היצירה להעביר לצופה מסרים של פורטיטיות, חלוציות ואינדיבידואליזם, במונחים של התנועה בניגוד למילים. "...המחול אינו מתקיים מחוץ לחברה שבה הוא נוצר ובה הוא מבוצע, אך הוא עומד ביחס מתוח עם הקונטקסט החברתי. לפיכך, מערכות אחרות של רלוונטיות הקיימות מחוץ לריקוד, חשובות לאינטרפרטציה של התנועה..." (Thomas, 1995: 154), ולהבנת היצירה.

החיים בקהילות קטנות בספר האמריקאי, הרוח החלוצית, הקשיים של חיי היומיום והדת בחברה האמריקאית - כולם תסמינים חברתיים-היסטוריים המיוצגים באופן סימבולי, כדי להעביר את המסר של המילה הסוציו-תרבותית. גרם מציגה באמצעות המחול סצנה של חתונה כרגע פרטי בחייה, אך בפרספקטיבה רחבה יותר כחתונה טיפוסית בקהילה קטנה באמריקה החלוצית של המאה ה-19. המחול מבטא את הסביבה החברתית, את עולמה ואת חייה המדויקים מבחינה תרבותית. "היכולת לתפוס ולהבין את הקונטקסט אליו התכוונה [היצירה] תלויה בצופה כשותף להבנה הגיונית של האזכורים החיצוניים" (Thomas, 1995: 154).

בעקבות האבחון שתומס ערכה על מערכת היחסים בין המחול התיאטרוני לבין החברה האמריקאית טרום המאה העשרים, ניתן להגיע למסקנה כי שילוב המורשת הפורטיטית ומורשת הספר (Frontierism) בתרבות האמריקאית, עם היעדר תרבות עירונית, תרם למניעת אימוץ הבלט הקלאסי ומקורותיו האירופיים.

תומס זיהתה מחול כצורת אמנות המדגישה את הקשר החברתי-תרבותי בצמיחתו וביצירתו את סוגיית המחול, בעיקר כצורה של תקשורת גופנית החובקת הן תנועות מחול והן תנועות יומיומיות, ולכן היא רואה הן בסמליות הגוף והן בפרפרזנטציה שלו, תכונות אינטרדיסציפלינריות בניתוח הסוציולוגי של המחול.

מחקר IV - תנועות פוליטיות ופיזיות

בספרו, *Critical Moves* (1998), מרטין (Martin) חוקר את הקשר בין מחול לפוליטיקה בארצות-הברית באמצעות מחול תיאטרוני, היפה-ופ ומוזיקת ראפ. כמו כן, בוחן את התיאוריה של תנועות חברתיות, כגון ניוד פוליטי (political mobilization), ובודק מאיזו בחינה ההבנה הביקורתית של המחול יכולה לתרום לתפיסות תרבותיות בפוליטיקה. מרטין מציג חמישה מחקרים, שמטרתם לזהות וליישם תובנות מתודולוגיות מסוימות, שהוא ליקט ממחקרי מחול ומתיאוריות פוליטיות.

מבין המחקרים בחרתי להציג את ניתוח הכוראוגרפיה של ביל ט. ג'ונס *הסעודה האחרונה באוהל הדוד טום/ הארץ המובטחת* (1990), חוקר ומנתח את ההשתקפויות ההיסטוריות ביקורתיות המוצגות ביצירה, ומציג את המצב הנוכחי של גזענות, סקסיזם, הומופוביה וניצול. מרטין מזהה את היצירה כצורת מחול נרטיבי, המאזכר אירועים וגם מציג אותם בסדר כרונולוגי כשמתחיל בעבודות ואמנציפציה, וממשיך בזכויות האזרח ושחרורו. היצירה גם רחוקה מלהיות מפורשת. היא עמוסה בתנועות המרחיקה עצמה ממוסכמות נרטיביות. מרטין הגיע למסקנה ש"*הסעודה האחרונה* אינה נמנעת מן הנרטיבי ואינה מכפיפה את הכוראוגרפיה לנרטיב, וכך היצירה מסבכת את הקשר בין הנרטיבי ללא נרטיבי, שעליו מסתמכת קריאה מעמיקה של הטקסט התנועתי למען יצירת ההקשר" (Martin, 1998: 62). הדבר הזה משאיר את הצופה במצב של אי-בהירות ביחס לזיהוי הגבולות בין החיים/ מציאות לאמונות, במיוחד בגלל הדרך בה הקונטקסט העכשווי נשאב ומוצג ביצירה.

ומראה כיצד התערבויות חיצוניות ופנימיות, לאומיות ובינלאומיות, אזריות, רבת-תרבותיות והמדיה, היוו השפעה מכרעת על התפתחות המחול התיאטרוני הבלגי.

מחקר VII - צרפת - מעצמת על של מחול

בפרק "Effervescence and Tradition in French Dance" גור, לופה ופיאיולה (Gore, Louppe & Piollet, 2000) מתארים את אחת הפעילויות העשירות והמגוונות ביותר של המחול באירופה. בצרפת יש תשעה-עשר מרכזים כוריאוגרפיים לאומיים, Nationaux Centres Choreographiques (CCN) - ארבעה-עשר מהם מנוהלים על ידי כוריאוגרפים עכשוויים, כולל ה-Centre National de Dance Contemporaine (CNDC) - המרכז הלאומי למחול בן זמננו. חמישה מהם מארחים כוריאוגרפים קלאסיים וניאו-קלאסיים, כולל ה-Ballet National de Marseille שרולאן פטי ניהל מ-1972 עד 1997. נוסף לכך, שתיים-עשרה להקות מסובסדות על ידי המדינה, משולבות בבתי אופרה, כולל ה-Opera Nationale/Ballet de Paris (גרנייה ולה-בסטיליה, המנצלות כחמישים אחוז מהתמיכה הממשלתית במחול). להקות אלה קיבלו תמיכה בחמש-עשרה השנה האחרונות (בעת כתיבת הספר) על פי מדיניות התרבות הלאומית.

לשני שרים צרפתים היה תפקיד מכריע בהחלטות בדבר מדיניות התרבות ובעיצוב המחול העכשווי. הראשון היה הסופר Andre Malraux, שהיה שר התרבות בשנים 1950-1969, והשני Jack Lang, השר לאמנויות ותרבות בממשלתו של מיטראן בשנות השמונים. מאלרו תמך במחול בפסטיבל אביניון. מארגני הפסטיבל הזמינו לצרפת הפקות בינלאומיות ובעיקר מחול אמריקאי תיאטרוני ומחול פוסט מודרני אוונגרדי. פעולות אשר גרמו להעשרת המחול הצרפתי.

בין השנים 1982-1986 לאנג הגדיל את התמיכה הממשלתית במחול בצרפת פי ארבע, דבר שהאיץ את הקמתם של מרכזי הכוריאוגרפיה הלאומיים באזורים השונים וטיפח את המחול העכשווי באופן כללי. המצב הזה הוא דוגמה מצוינת לטענתה של Wolf ש: "מה שמופק ומוצג ומתקבל על ידי הקהל נקבע לעתים קרובות על ידי עובדות כלכליות ברורות" (Wolf, 1981:46). ההחלטות הפוליטיות להשקיע מאוד במחול היו מכריעות להתפתחות עבודותיהם של כוריאוגרפים, כמו Marin Galletta ו-Preljocaj. בשנות השישים דקומבי (Descombey) הבלט-מסטר של Ballet de l'Opera de Paris הנהיג מדיניות של שילוב פרטואר מודרני-עכשווי בבלט האופרה. נורייב המשיך לנהוג בה בתקופת ניהולו (שנות השמונים), וכך גם תחת ניהולה של לפברה (Lefevre). מדיניות זו הביאה לצירופם של כוריאוגרפים, כמו Carlson, וכוריאוגרפים אורחים, כמו Cunningham, Duboc, Dunn, Childs, Armitage, Bagouet, Marin של הבלט, לבלט של האופרה. הדבר היה בעל השפעה עמוקה על פרטואר הלהקה אשר החלה לאגור מספר רב של נושאים שהוצגו במגוון סגנונות.

הדחף המתמיד ליצור, לחדש ולהתחדש, להכשיר ולהופיע במחול העכשווי, כמו גם בסגנונות הקלאסיים, הסטנדרט הגבוה של הגישה האסתטית והאמנותית, בד בבד, עם ההשקעה הכספית הנרחבת, הם מנועים רבי עצמה אשר ניתן לראותם כמאפיינים עיקריים של המחול בצרפת. כמות המחול ואיכותו חושפים את היחס ואת הגישה של תרבות זו כלפי המחול התיאטרוני וכלפי תולדות המחול ומשקפים שילוב של מסורת וחדשנות, שהם מאפיינים דומיננטיים בתרבות הצרפתית. זו דוגמה קלאסית המציגה מערך רחב של יחסי גומלין בין מדיניות, כלכלה ואמנות, שכן "...זה לא רק ציווי אסתטי או אמנותי המובילים להקת מחול: כסף, אופנה ודרישות השוק היו (ועודם) בעלי השפעות משמעותיות מאוד על הרפרטואר" (Carter, 1998: 194). גור, לופ ופיולה מצטטים את הדוגמה של השפעת גורם המימון על הפקת מחול כאחת ההשפעות העיקריות הבאות לידי ביטוי בתרבות מחול משגשגת.

דוגמה מסקרנת זו מבהירה היטב כיצד אינטרפרטציה של מחול באוריינטציה חברתית עשויה להטיל אור על תהליכים שהתרחשו בקהילה היהודית האמריקאית ובחברה האמריקאית בעשור הרביעי והחמישי של המאה העשרים. הגישה האינטרטקסטואלית, ש'קסון מציגה בניתוח, מספקת לא רק תובנה ייחודית, אלא גם תובנות שונות על תהליכים חברתיים המוצגים בכוריאוגרפיה.

אירופה רוקדת (מחקרים VI ו VII)

הספר *Europe Dancing*, בעריכת גראו וג'ורדן (Grau & Jordan, 2000), בוחן את המחול האמנותי שהתפתח במגוון תרבויות אירופה מאז מלחמת העולם השנייה ביחס לתהליכי הגלובליזציה, הכלכלה והתרבות. הספר ממפה את המחול האירופאי דרך התרבויות של בלגיה, צרפת, גרמניה, הונגריה, איטליה, הולנד, ספרד, שוודיה ובריטניה. כמו כן, מציג דוגמאות מגוונות של ארגוני התרבות השונים ומוכיח שגבולות תרבותיים הם חסינים. *Europe Dancing* עוסק בסוגיית המחול והזהות התרבותית במדינות אלה וסוקר את המורשת ואת המבנה המוסדי שלהן, המהווים תפקידי מפתח בכל הנוגע לתרבות המחול.

שתי הדוגמאות שבחרתי להציג במאמר זה, בלגיה וצרפת, מתארות את מערכת היחסים המורכבת בין תרבות, מוסדות תרבות והשפעות פוליטיות כלכליות לבין התהוות המחול בכל מדינה.

מחקר VI - בלגיה - שינוי בטעם הקהל ובחוויותו

בפרק על בלגיה (2000) "Constructing Identities: The Case of the Flemish Dance Wave", לרמנס וגילן, (Laermans & Gielen,) מתארים את השינויים שחלו בבלגיה בתחילת שנות השמונים. הם חוקרים את השליטה של מסורת הבלט דרך הפריזמה של שתי להקות מרכזיות: הבלט המלכותי הפלמי ובלט המאה העשרים של מוריס בז'אר. האזור הפלמי היה מנותק מהמסורת האמריקאית של המחול המודרני והפוסט-מודרני. יתרה מזו, הגופים האחראים על מימון היוזמות התרבותיות לא גילו כל נטייה לשנות את המצב ששתי הלהקות יצרו. הדבר חיזק את המונופול של הבלט הקלאסי עד תחילת שנות השמונים. השינוי הראשוני חל כאשר הכוריאוגרפית De-Keersmaecker העלתה את היצירה *Fase* (1982), שבן-לילה הפכה ללהיט בבלגיה, בהולנד ובפסטיבלים בינלאומיים נוספים, כמו *Dance Umbrella* בלונדון, ובהמשך העלתה גם את היצירה *Rosas danst Rosas* (1983). קרשמייקר סללה את הדרך לכוריאוגרפים צעירים של התקופה הזו, כמו Fabre, Vandekybus ו-Platel. עם זאת, אין כל ספק שכתב העת הדו-חודשי *Etcetera* השפיע ביותר. המגזין, שיצא לאור ב-1983 על ידי H. de Greef ו-J. Wambacq, שימש במהלך תקופה ארוכה כמקדם החשוב ביותר של הגל החדש במחול הבלגי. הגישה של *Etcetera* כלפי עבודותיה של קרשמייקר, כלפי המינימליזם האמריקאי וכלפי הדה-קונסטרוקציה של שפת הבלט של פורסייט, היוו מניע חשוב שבהדרגה שינה את סגנון המחול הקיים ואת טעם הקהל.

אמנם לרוב *Etcetera* לא התייחס להפקות של הבלט המלכותי הפלמי או של מוריס בז'אר, אבל כשאכן נהג כך, הנימה השלטת הייתה שלילית: הבלט תואר כ"שטחי", "מסחרני", "ריקי", "מיושן" וכן הלאה. אפיונים אלה עמדו בניגוד בולט לתיאור של המחול בן זמננו, שתואר כ"ישר", "אישי", "טבעי", "איתן" וכן הלאה (Laermans & Gielen, 2000:17).

התמיכה של *Etcetera* בכוריאוגרפים הבלגים הצעירים באותה התקופה עזרה להם להצליח בפסטיבלים ולקצור שבחים ממבקרים זרים. הדבר הניע את הממשל הבלגי להציע להם סיוע כספי, מה שהוביל לשינוי הדרגתי של המחול הבלגי בשנות השמונים. הדוגמה הבלגית בוחנת

החברתית של מופע המחול השבטי. לופר מוכיח כי אף שלא ניתן לשחזר את הניואנסים של התנועה במחולות המאיה, יש שפע של מידע אחר המאפשר התייחסות מפורטת להיבטים רבים של ריקודי השבט. בספרו, *To Be Like Gods* (2009), לופר מספק אבחון ראשון מקיף מסוגו על תפקידו של המחול בחברת המאיה הקדומה, המשמש כמודל למחקר השוואתי בארכיאולוגיה של הפרפורמנס.

לופר חוקר את בני המאיה של מקסיקו ושל אמריקה התיכונה בתקופה הקלאסית המאוחרת, 600-900 לספירה. למחול הייתה חשיבות נוספת בחצרות המלוכה של המאיה כמתפקד בסעודות, משתאות וחילופי מתנות, כאשר פעל כמרכיב מהותי בחוויה הדתית ושימש כאמצעי תקשורת עם העל-טבעי. שליטי המאיה השתמשו בריקוד כדי ליצור בריתות פוליטיות ולהוכיח את שליטתם על הסחר במוצרי מותרות. ריקודים אלה ביטאו ערכים אסתטיים, קשר הדוק למבנה החברתי ומושגים של מגדר, דרגה ומעמד. לפיכך המחול לא שימש רק כבידור אלא היה מהותי לביטוי ולהגדרת מושגים של זהות חברתית, דתית ופוליטית אצל בני המאיה בימי קדם.

במהלך התקופה הקלאסית מופעי המחול שימשו כמטפורה לציביליזציה בשלוש צורות עיקריות. דימוי של האלוהות שבאמצעותו בני האדם יכלו להשיג כוח על-טבעי, ארגון המבנה החברתי ותפקיד מפתח בסוציאליזציה, ולבסוף, היווה תפקיד חיוני בהגדרת המדינה, כמייצג ומגלם את הסמכות המלכותית בה (Looper, 2009: 223).

הדוגמה של לופר חושפת את יחסי הגומלין בין מחול לפוליטיקה דרך גישה ייחודית העושה שימוש בארכיאולוגיה, כדי להבין את תרבות המאיה והדרך בה המונרכיה יישמה מחול ריטואלי כדי לשלוט. מובן שדוגמה זו אינה מציגה ניתוח של המחול הפולחני של המאיה וגם אינה מסתמכת עליו, אך אכן שופכת אור על הדרך בה הארכיאולוגיה תומכת במחקר המחול, בהקשר ייחודי של מחול וחברה. הנקודה המעניינת במחקרו של לופר באה לידי ביטוי במיקום המרכזי שהוא מעניק לתפקיד המחול בחברה וכיצד הוא עושה שימוש בארכיאולוגיה ככלי מחקר להבנת המחול, כדי ללמוד על אורח החיים של שבט המאיה.

חוד המחת

המחקרים שהובאו לעיל מלמדים על כוחו של המחול להציג הקשר תרבותי חברתי ברמות שונות. כיצד הוא נובע מהחיים וכיצד יכול לתרגם אותם לתוך עולם המורכב מחוקים של מרחב-זמן. המחול בונה מעין מיקרוקוסמוס המפתח שיח חברתי ומאפשר לצופה ניתוח ביקורתי, התבוננות ובניית היבטים חדשים על הנושאים שהוא "קורא" ביצירה.

בעקבות עיון במחקרים שהוצגו לעיל, ניתן להבחין ביחסי הגומלין שבין מחול וחברה. המחול מהדהד בחברה ומתקשר אתה, ממשיך להקשיב ולהזין, לספוג ולהגיב באמצעות שפה אמנותית שמתגבשת לכדי טקסט תנועתי ותקשורת ויזואלית. הדוגמאות מראות כיצד המחול נובע מהחיים ובכוחו לייצג סוגיות ותהליכים חברתיים, ולעתים להשפיע ואף לשנות נורמות חברתיות, מושגים, טעמים וסטריאוטיפים.

יכולתו של המחול להיות מופרד מהמציאות ובה בעת לייצג היבטים ממנה, הופך אותו ראוי ליישום במחקר החברתי. המחקרים שהובאו במאמר זה מדגימים כיצד המחול הוא ביטוי מסוגן ואסתטי של אירועים חברתיים, או השתקפות של מאפיינים תרבותיים המבטאים את היחסים המורכבים הקיימים בין החברה למחולות שלה. באמצעות הדוגמאות ניתן למצוא התייחסויות ונקודות מבט שונות הנוגעות למגוון נושאים והיבטים תרבותיים, כגון סוגיות גיאוגרפיות, היסטוריות, חברתיות, פוליטיות, מוסדיות, כלכליות, אתניות, גזעניות, דתיות, כפי שהכותב או מנתח המידע מבין אותן.

הדוגמאות של התרבויות הבלגית והצרפתית מוכיחות בעליל את הקשר המכריע ורב ההשפעה בין תרבות, מדיניות ומוסדותיה, כמו בין התפתחות המחול התיאטרוני בשתי המדינות. ניתן לאבחן בין שני סוגים של השפעות על התפתחות המחול בכל אחת מהן. הקהל הבלגי הושפע מתרבויות חיצוניות, פסטיבלים ועיתונות, שטשטשו את הגבולות הפיזיים והובילו לשינוי נתיב התפתחותו של המחול התיאטרוני הבלגי. הדוגמה הצרפתית מראה כיצד מדיניות פנים ומדיניות כלכלית היו בין הגורמים המכריעים להתפתחות מוצלחת ופריחתו של המחול הצרפתי.

מחקר ווו - דימויים סטריאוטיפיים בריקוד עם המעובדים לבמה

ב-*Choreographic Politics: State Folk Dance Companies, Representation and Power* (Shay, 2002) התמקד בקהילות כפריות או עיירות קטנות, אשר אימצו צורות מחול מסורתיות למופעי מחול תיאטרוני. עניינו נתון בעיקר בלהקות עממיות המקבלות מימון ממשלתי. הוא בדק כיצד תופעת התאטרליזציה של מחולות עממיים ניזונה ממושגים של אתניות ולאומיות וכיצד אלה מתייחסים להצגת הפולקלור בלהקות הממומנות על ידי המדינה. תחילה, שאיי השווה בין המחול העממי להפקות של להקות שמומנו על ידי המדינה והגיע למסקנה שעדיף לחשוב עליהן כאל מסורות מקבילות. בהמשך, ניתח את "האנטומיה של להקת המחול" ודן בסוגיה האם הצורך המובן ליצור מראות סטריאוטיפיים מכתוב החלטות המתייחסות לרפרטואר, לסגנון כוריאוגרפי, לבחירת רקדנים ולדרך הכשרתם, למוזיקה, לתלבושות וכו'. צורך זה מתייחס גם לעניינים מנהלתיים, כגון מימון, תמיכה טכנית, פרסום ויחסי ציבור. שאיי בחן להקות עממיות של מדינות מסוימות, כגון: Russian Moiseyev Company, Mexican Ballet Folklorico de Amalia Hernandez, Croatian Lado, Dora Stratou Greek Dance Theatre Turkish State Folk Dance Ensemble, וארבע להקות מצריות. הדוגמאות כללו דיון על כמה מהנושאים הבאים: ההקשר ההיסטורי, פוליטי, תרבותי, חברתי, אופי וסוג המחקר שנערך בהכנת עבודות המחול, רפרטואר, טכניקות וסגנונות מחול, בחירת הרקדנים והכשרתם, אסטרטגיות כוריאוגרפיות, מוזיקה, תלבושות, ניהול, מימון והשפעתם של סיורי הופעות בקהילות גדולות.

המידע על מורשת המחול של ששת המדינות במחקרו של שאיי הוא רב ערך לא רק בשל תרומתו האקדמית, אלא גם מפני שמשקף את הדימויים התרבותיים הסטריאוטיפיים המוטמעים במחול הפולקלורי. כמו כן, מדגיש את תפקידו ואת יכולתו של המחול לייצג את ההקשר הסוציו-תרבותי, בעזרת סימבולים ויזואליים (תלבושות טיפוסיות, תנועה, צעדים ומוזיקה), תוך חשיפתם של היוצרים והמבצעים.

שאיי מצביע על השפעה הדדית בין הקהילה לבין הפקת המחול החברתי שלה, ההשפעה של זהות התרבותית על תהליך הטרנספורמציה ממחול חברתי למחול תיאטרוני, הכנתו והצגתו בפני קהילות חוץ. אף שאיי מתמקד בתהליך ההכנה של להקות הפולקלור ולא בניתוח המחול עצמו, מחקרו מגלה את ההשפעה של ההיבטים השונים והדילמות הכרוכות בתהליך ההכנה של המחולות וכיצד כל אחת מהן מזקקת את המחול כדי להדגיש את תכונות הליבה של התרבות המובהקת שלה.

מחקר או - ארכיאולוגיה של פרפורמנס - זהות חברתית דתית ופוליטית במחול הפולחני של שבט המאיה

לופר (Looper) מיישם גישה חדשנית ואינטרדיסציפלינרית, כדי לבחון כמה סוגים של מידע רלוונטי כלפי המחול של שבט המאיה העתיק, בעזרת טקסטים הירוגליפים, ציורי קיר פיקטוגרפיים, אדריכלות ומדיית מגוונת. כמו כן, מציג סדרה של מחקרים כדי להמחיש את יישומן של מתודולוגיות אנליטיות שונות ומציע אינטרפרטציות לצורתן, משמעותן וחשיבותן

התבוננות במחקרים הנבחרים מאפשרת לחלק אותם לשתי קבוצות: הקבוצה הראשונה כוללת את לופר, שאיי וגלרמן, העוסקים במחול חברתי. הקבוצה השנייה כוללת את גראו וג'ורדן, אשנברגר, תומס, מרטין וג'קסון, החוקרים את המחול התיאטרוני. יכולתו ועוצמתו של המחול להעביר סוגיות חברתיות/ תרבותיות ניכרת בשתי הקבוצות.

עם זאת, בדיקה חוזרת מגלה הבדל נוסף הנובע מגישות הכותבים. כלומר הדרך שהחוקרים בחנו באמצעותה את הממצאים שעמדו בפניהם, מהחברה אל המחול, או מהמחול אל החברה. האם החוקר סוקר את החברה, את מוסדותיה, את אירועיה ואת התהליכים הסוציוהיסטוריים העוברים עליה, ולאחר מכן, מראה כיצד הם משתקפים במחול, או בכיוון ההפוך, דרך ניתוח של יצירת המחול אל החברה. השימוש בהשקפה כזו מארגן אחרת את החלוקה לקבוצות: קבוצה אחת תכלול את גראו וג'ורדן, אשנברגר, שאיי ולופר הבודקים את השפעת האירועים הסוציוהיסטוריים וכיצד הם באים לידי ביטוי במחול. הקבוצה השנייה תכלול את גלרמן, תומס, מרטין וג'קסון, הבוחנים את החברה באמצעות התוצר המחולי, תוך שימוש במגוון טכניקות של ניתוח יצירות מחול. המבט שלהם מתחיל מהמחול ועובר אל החברה.

לקבוצה השנייה מכנה משותף בין ארבעת הכותבים המעניק עניין ועומק נוסף. ארבעתם חוקרים את החברה האמריקאית ובעזרתם ניתן לקבל פרספקטיבה רחבה יותר על חברה זו. יחד הם פורסים מגוון נושאים, מנתחים ובוחנים את האקספרסיביות של הגוף ואת המשמעויות המקיפות אותו בחברה רבת-תרבותית.

תרומתם של ארבעת החוקרים האלו הייתה חשובה במיוחד לאורך כתיבת הדוקטורט שלי, שעסק ביחסי הגומלין בין החברה למחול בתרבות הישראלית, (חברה רבת-תרבותית), דרך הפריזמה של ניתוח כוריאוגרפיות. הגישה האנליטית האינטרטקסטואלית בשילוב טכניקות נוספות, שיישמתי במהלך המחקר, מדגימה לא רק כיצד המחול יכול לייצג אירועים פוליטיים, היסטוריים, ריאקציות פסיכולוגיות ומצב רוח לאומי, אלא גם כיצד הוא בעצמו בונה ערכים חברתיים, מאפיינים ותפיסות של הסביבה התרבותית שנוצר בה.

החוקרים המוצגים לאורך מאמר זה, כמו גם המחקר הספציפי שלי על החברה הישראלית, תורמים להבנת יחסי הגומלין בין החברה למחול, וכן מדגימים את יכולת השימוש בניתוח יצירות מחול ככלי משלים במחקר חברתי, בדיוק כפי שאמנויות אחרות משמשות למטרה זו.

הסיסמוגרף מתפקד כחיישן של גלים סיסמיים, רעידות אדמה, התפרצויות וולקניות ותנודות על פני כדור הארץ. הוא ממפה ומתעד פעילות אקטיבית ותנועות ריתמיות דרך המחט הרושמת ברגישות כל התרחשות. התרשים הנוצר מאפשר לסיסמולוגים ללמוד ולקבל תובנות על כדור הארץ (<http://science.howstuffworks.com>).

נתבונן בסיסמוגרף כאנלוגיה מופלאה למחקר המחול, בה הכוראוגרף הוא המחט המתעדת ברגישות את אירועי החברה בה הוא חי. יצירת המחול היא הדיאגרמה המשקפת את האירועים ואת התנודות שהתרחשו בחברה. על פי חלק מהמחקרים, ניתן לראות שבניגוד לסיסמוגרף, שפעילותו פאסיבית בלבד, המחט של הכוראוגרף גם אקטיבית. המחול אף יכול להשפיע בחזרה על החברה, כמו הפעילויות הסיסמיות. באנלוגיה זו הכוראולוג לומד ומפיק תובנות על החברה דרך חקר המחול.

Aschenbrenner, J., (1981). "Katherine Dunham – Reflections on the Social and Political Context of Afro-American Dance", *Dance Research Annual XII*, pp. 15-85.

Burt, R., (2004). "Katherine Dunham's Floating Island of Negritude: The Katherine Dunham Dance Company in London and Paris in the Late 1940s and Early 1950s", in Carter, A., (ed.) *Rethinking Dance History, A reader*, pp. 94-106, London and New York: Routledge.

Carter, A., (ed.) (1998). *The Routledge Dance Studies Reader*, London and New York: Routledge.

Gellerman, J., (1976). "The Mayim Pattern as an indicator of Cultural Attitudes in Three American Hasidic Communities", *Dance Research Annual IX*, pp. 111-130.

Grau, A. and Jordan S., (2000) *Europe Dancing – perspectives on theatre dance and cultural identity*, London: Routledge.

Jackson, N., (1999). "Jewishness and Modern Dance in Sophie Maslow's The Village I Knew", in Adshear-Lansdale (ed.), *Dancing Texts Intertextuality in Interpretation*, pp. 83-103, London, Dance Books.

_____, (2000). "Dance and Intertextuality – Theoretical Reflections," in Doolittle, L. & Flynn A., (eds), *Dancing Bodies, Living Histories*, pp. 218-231, Canada: Banff Centre Press.

Laermans, R. & Gielen P., (2000). "The Flemish Dance." Wave in Grau A. and Jordan S. (eds) *Europe Dancing – perspectives on theatre dance and cultural identity*, pp. 12-27, London: Routledge

Looper, M., (2009). *To be Like Gods*, USA: University of Texas Press.

Loupe, L., Piollet, W. and Gore, G., (2000). "Effervescence and Tradition in French Dance in Grau A. & Jordan S. (eds) *Europe Dancing – perspectives on theatre dance and cultural identity*, pp. 28-54, London: Routledge.

Martin, R., (1998). *Critical Moves – Dance Studies in Theory and Politics*, USA: Duke University Press.

Shay A., (2003) and (2004). "Choreographic Politics: State Folk Dance Companies, Representation and Power", *Dance Research Journal* 35/2 Winter and 36/1, Summer, pp. 200-203.

Thomas, H., (1995). *Dance, Modernity and Culture*, London: Routledge.

Wolff, J., (1981). *The Social Production of Art*, London: Macmillan Publishers LTD. (<http://science.howstuffworks.com>).

ד"ר גלוריה מטוס, כוראולוגית ומרצה בנושא מחול תיאטרוני ברחבי הארץ. מנחה סדרת הרצאות בקתדרה "הזמנה למחול עכשווי". Ph.D בלונדון *Dancing the Israeli Identity and Culture*, - Middlesex University ב-M.Ed בחינוך והוראה *'Social Seismograph' Dance Analysis as a* Middlesex University באמצעות אמנויות. B.A בכוראוגרפיה בלונדון *Middlesex University*. בעבר לימדה במשך עשרים וחמש שנה את תולדת המחול וקומפוזיציה בתיכונים במגמות מחול. ניהול סטודיו לבלט קלאסי במשך 10 שנים, בו גדלו דורות של רקדניות צעירות. רקדנית בלהקת Ballet Gulbenkian בליסבון בסגנון נאו-קלאסי. בשנים האחרונות עוסקת בצילום, מתמקדת ב'הקפאת התנועה' ליצירת קומפוזיציה. www.gloriamatos.com.